

DEELGEBIED 1: BESCHERMD DORPSGEZICHT JANNUM

Gebiedsbeschrijving

Ruimte

Op de terp van Jannum bevindt zich een sterke concentratie van bebouwing, bestaande uit een kerk, een boerderij en een viertal woningen. Het geheel heeft een sterk besloten karakter. Dit karakter wordt nog eens verstrekt door de intensieve erfbepanting en de plekken van waar uitzicht over het omliggende weidelandschap mogelijk is. Delen van de terp zijn afgegraven, waardoor plaatselijk steile taluds zijn ontstaan.

Plaatsing

De woningen hebben een informele ligging ten opzichte van elkaar en er ontbreken duidelijk zichtbare erfafscheidingen tussen de woningen onderling.

Hoofdvorm

De afzonderlijke gebouwen kennen een hoofdvorm van één bouwlaag met kap, met een enkelvoudige massaopbouw. De kop-halsromp boerderij wijkt qua vorm en omvang af.

Aanzicht en opmaak

De bebouwing is van een zeer eenvoudige architectuur. De woningen zijn uit baksteen opgetrokken en hebben zadeldaken tussen topgevels, afgedekt met pannen. Het kleurgebruik is traditioneel (gedekte kleuren).

Waardering

De waarde van de kern Jannum wordt niet zozeer bepaald door de individuele bebouwing maar meer door de plaatsing van de bebouwing langs de karakteristieke structuurlijnen.

Zicht op Jannum

Beeldkwaliteitsklasse A

De bebouwing in het *beschermde dorpsgezicht van Jannum* is ingedeeld in de klasse 'hoogste beeldkwaliteit'. Als algemene beleidsintentie geldt dat het bestaande ruimtelijke beeld bij verdere ontwikkeling dient te worden gehandhaafd. Daarbij wordt voor verdere ontwikkeling het accent op herstel en restauratie gelegd. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel op bladzijde 4 in kolom 'A' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

DEELGEBIED 1: BESCHERMD DORPSGEZICHT HEGEBEINTUM

Gebiedsbeschrijving

Ruimte

Hegebeintum is een oorspronkelijke agrarisch terpnederzetting, waar de elementen van de radiale terpopbouw zoals de kerkring, ringweg, radiale paden en een radiale verkaveling nog duidelijk herkenbaar zijn. De bebouwing op de terp bestaat uit een kerk met rondom een kleine concentratie van bebouwing, met voornamelijk een woon- en/of agrarische functie. De gevolgen van de afgravingen van de onbebouwde delen van de terp zijn bepalend binnen de huidige karakteristiek van het dorp.

Plaatsing

Ten noorden van de kerkring liggen drie woonhuizen. De overige panden liggen langs de zuidelijke helft van de ringweg. De boerderijen zijn op enige afstand geplaatst. Naast de terp zijn Harsta State en een boerderij gelegen. De erven van de boerderijen, de State en de woonhuizen zijn begroeid met bomen en struiken. Binnen het dorp ontstaan daardoor kenmerkende contrasten tussen het open landschap en de verspreid gelegen bebouwing omgeven door erfbeplanting.

Hoofdvorm

De bebouwing van Hegebeintum bestaat uit een kerk, enkele boerderijen en enkele woningen. Nagenoeg alle woningen kennen een hoofdvorm van één bouwlaag met kap en een lage gootlijn. De boerderijen zijn van het type kop-hals-romp of stelp. De massa-opbouw en de omvang van de bebouwing is klein tot middelgroot. De kerk heeft een afwijkende vorm en massa.

*Zicht op
Hegebeintum*

Aanzicht en opmaak

Het aanzicht van de bebouwing is traditioneel, namelijk topgevels met vaak een verticale gevelindeling. Kenmerkend voor de bebouwing is verder het ambachtelijke karakter van de bebouwing, waarbij elementen zoals gootlijsten en schoorstenen van belang zijn. Het beeld wordt verder gekenmerkt door gemetselde gevels en pannen daken. Het kleurgebruik van het metselwerk, schilderwerk en pannen is traditioneel en bescheiden.

Waardering

De waarde van de kern Hegebeintum wordt niet zozeer bepaald door de individuele bebouwing maar meer door de plaatsing van de bebouwing langs de karakteristieke structuurlijnen. Structureel verstorende bebouwing komt weinig voor. Er zijn twee panden als Rijksmonument aangewezen, namelijk de Nederlands Hervormde kerk en de Harsta State.

Beeldkwaliteitsklasse **A**

De bebouwing in het *beschermde dorpsgezicht van Hegebeintum* is ingedeeld in de klasse 'hoogste beeldkwaliteit'. Als algemene beleidsintentie geldt dat het bestaande ruimtelijke beeld bij verdere ontwikkeling dient te worden gehandhaafd. Daarbij wordt voor verdere ontwikkeling het accent op herstel en restauratie gelegd. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel op bladzijde 4 in kolom 'A' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

DEELGEBIED 2: OUDE KERN

Gebiedsbeschrijving algemeen

Ruimte

De oorspronkelijke dorpskernen in de gemeente Ferwerderadiel hebben elk hun eigen identiteit, hun eigen stedenbouwkundig patroon, en hun eigen kenmerkende gebouwen. Los hiervan heeft het ruimtelijk beeld in deze kernen een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Zo hebben de dorpskernen vanouds een gemengde functie die tot uitdrukking komt in het bebouwingsbeeld. Ook de invloed van de tijd is herkenbaar aanwezig: het proces van groei, ontwikkeling, veroudering, herstel en vervanging is afleesbaar aan de bebouwing, waardoor een grote variatie aan veelal individuele panden het beeld bepaalt.

Plaatsing

De oorspronkelijk dorpskernen zijn veelal op een terp of langs een weg of vaart ontstaan. Daardoor hebben ze over het algemeen een kenmerkend historisch gegroeide structuur. Er is sprake van duidelijke rooilijnen, waardoor de plaats van gebouwen vastligt. De bebouwingswanden zijn veelal verdicht tot halfgesloten tot gesloten wanden.

Hoofdvorm

De afzonderlijke gebouwen kennen overwegend een hoofdvorm van één bouwlaag met kap, een enkelvoudige massaopbouw en een relatieve omvang van klein tot middelgroot. Bijzondere gebouwen zoals een kerk hebben een bijzondere, afwijkende hoofdvorm.

Aanzichten en opmaak

Kenmerkend voor de oudere dorpskernen is het ambachtelijk karakter van de bebouwing met vaak kenmerkende details, zoals gootlijsten en schoorstenen. De gevelindeling is veelal verticaal met een symmetrische opbouw.

Blije, oude kern met ook jongere panden.

Marrum, dorpsbebouwing

De panden hebben een lage gootlijn en zijn meestal afgedekt met een zadeldak of een schilddak. Het materiaal- en kleurgebruik en de detaillering is traditioneel.

Beschrijving bijzonderheden per kern

Blije

De oude kern van Blije vormt een markant en herkenbaar ruimtelijk beeld met een historische karakteristiek. Ondanks dat het dorp van oorsprong op een terp is ontstaan, is de typische radiaal-structuur niet meer als zodanig aanwezig. Het bebouwingspatroon bestaat uit een centraal gelegen kerk, met daaromheen gegroepeerde bebouwing. De oudste bebouwing had het karakter van lintbebouwing, later zijn de tussenliggende ruimten opgevuld, waardoor een aangesloten dorpsbebouwing is ontstaan. De bebouwing is kleinschalig en is in een rechte rooilijn gesitueerd. De bebouwingsdichtheid kan in vergelijking met de andere oude kernen als vrij gesloten worden bestempeld. Het materiaal- en kleurgebruik en de detaillering komt overeen met datgene wat in de meeste andere dorpen ook gangbaar is. Een aantal panden is als Rijksmonument aangewezen.

Marrum

Marrum kan worden gekarakteriseerd als een terpdorp. De bebouwing bestaat uit de Nederlands Hervormde kerk, met daaromheen oudere, maar veelal bebouwing van een recentere datum. De waarde van het dorp wordt niet zozeer bepaald door bijzondere panden, maar meer door de nog aanwezige radiaalstructuur van het terpdorp. De bebouwing heeft een sterk individueel karakter, ondanks een grote mate van gelijkvormigheid. De panden zijn veelal kleinschalig en hebben een lage goot. De meest voorkomende kapvorm is het schilddak en het zadeldak. De individualiteit komt merendeels tot uiting in de wisselende nokrichtingen en de verschillen in nok- en goothoogte.

Wanswert oude kern

Zicht op Reitsum

Ginnum

Bij nieuwbouw of vervangende woningbouw zal worden gelet op de bestaande dorpsstructuur.

Wanswert

Het terpdorp Wanswert wordt gekenmerkt door de hoge ligging, het nauwe stratenpatroon en de nog herkenbare radiaalstructuur.

De waarde van het gebied wordt niet alleen bepaald door de individuele panden, maar veel meer door de samenhang van de bebouwing onderling en de relatie met de structuur van het dorp. In het bestemmingsplan is dit gebied aanwezen als 'cultuurhistorisch waardevol gebied'. De hoofdvorm van de meest waardevolle panden is in het bestemmingsplan vastgelegd. De belangrijkste kenmerken van de bebouwing zijn:

- de menselijke maat;
- het gebruik van natuurlijke bouwmaterialen (baksteen, riet e.d.)
- het hellende dak, afgedekt met keramische pannen, lei of riet;
- het gebruik van natuurlijke materialen voor de bestrating en de aankleding van de overgangszone van huis naar straat.

De meeste panden zijn te kwalificeren als structureel bepalend, architectonisch (niet) ondersteunend. Het gaat in z'n algemeenheid om 19e eeuwse panden met een eenvoudige architectuur. De gevelopbouw is symmetrisch, in het midden de voordeur die soms door versieringen, dan wel een dakopbouw extra geaccentueerd wordt met aan weerszijden één of twee raamopeningen. De panden hebben een lage gootlijn en zijn meestal afgedekt met een schilddak. De gevelindeling is verticaal.

Burdaard

De oude kern van Burdaard is grotendeels aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Het deel dat deze status niet heeft gekregen, is het terpgedeelte met daarop de kerk. De betreffende bebouwing (kerk) is in het bestemmingsplan aangemerkt als 'structuurbepalende bebouwing' en heeft een van het algemene beeld afwijkende hoofdvorm.

Ginnum

De oorspronkelijke terpstructuur van Ginnum is gedeeltelijk nog herkenbaar. Het dorp heeft vanwege de verspreide ligging van de bebouwing en het soort bebouwing (enkele boerderijen) een typisch agrarisch karakter. De bebouwing is kleinschalig en vrijstaand bevindt zich voornamelijk aan de doorgaande wegen. Kenmerkend is de lage gootlijn en de aanwezigheid van schilddaken.

Hallum

De oorspronkelijke kern van Hallum is voor een groot deel aangewezen als beschermd dorpsgezicht en is als zodanig in de welstandsnota overgenomen. Het overige deel van de kern valt onder het onderhavige deelgebied 'oude kern'. Het betreft hier het gebied Gedempte Haven/De Singel.

Jislum

De oude kern van Jislum bevindt zich op een terp. De bebouwing bestaat uit een kerk, met daaromheen enkele boerderijen. Het gebied heeft vanwege de losse structuur en de aanwezigheid van de boerderijen een landelijk karakter.

Lichtaard

De terp van Lichtaard is voor een deel afgegraven. De bebouwing bestaat uit woonhuizen en boerderijen.

Reitsum

In het bestemmingsplan is de oude kern van Reitsum aanwezen als 'cultuurhistorisch waardevol gebied'. Het dorp is op een terp ontstaan. Echter, vanwege de afgravingen en de veranderingen in het wegenpatroon, is de oorspronkelijke terpstructuur niet meer als zodanig te herkennen. De bebouwing bestaat uit woningen en een tweetal boerderijen. De bebouwing kenmerkt zich door één laag met kap. De Nederlands Hervormde kerk en de boerderijen wijken van deze hoofdvorm af.

Waardering

De genoemde bijzonderheden worden algemeen als zeer positief gewaardeerd. Het gaat grotendeels om de oorspronkelijke historische dorpsbebouwing, waarbij vaak de relatie met de terpstructuur nog te herkennen is en gewaardeerd wordt. De gebieden hebben geen beschermde status in de zin van de Monumentenwet, maar beschikken wel over belangrijke cultuurhistorische elementen.

Beeldkwaliteitsklasse A

De volgende kernen zijn ingedeeld in beeldkwaliteitsklasse A:

- Blije
- Marrum
- Wanswert

Als algemene beleidsintentie geldt het handhaven van het bestaande karakter van de dorpen. Daarbij wordt voor verdere ontwikkeling het accent op herstel en restauratie gelegd. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel in kolom 'A' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

Beeldkwaliteitsklasse B

De bebouwing van de volgende oude kernen is ingedeeld in de beeldkwaliteitsklasse B:

- Burdaard (terpgedeelte);
- Ginnum;
- Hallum (Gedempte haven /Singel);
- Jislum;
- Lichtaard;
- Reitsum.

Als algemene beleidsintentie geldt het handhaven van het bestaande karakter van de dorpen. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel in kolom 'B' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

DEELGEBIED 3: LINTBEBOUWING

Gebiedsbeschrijving

Ruimte

De bebouwingslinten hebben in veel gevallen een historisch gegroeid lineair karakter en worden in ruimtelijke zin gevormd door meestal een doorgaande weg die aan één of twee zijden wordt begeleid door losse, gevarieerde bebouwing. Het gaat om bebouwing die in de loop van de tijd is ontstaan langs de uitvalswegen rond de oorspronkelijke dorpskern of op langs doorgaande (water-) wegen in het buitengebied. De lintbebouwing bestaat merendeels uit woonhuizen, incidenteel afgewisseld met andere maatschappelijke of agrarische functies, zoals een kantoor- of een winkelpand of een (voormalige) boerderij. Specifiek bij Tergreft, Farebuorren, Westernijtsjerk gaat het meer om lintvormige concentraties van (agrarische) bebouwing in het buitengebied.

De ouderdom van de bebouwing varieert van begin tot eind vorige eeuw.

Plaatsing

De bebouwing in de linten staat over het algemeen in een rooilijn of binnen een marge ten opzichte van de weg. Het bebouwingsbeeld is halfopen tot open. De richting van de bebouwing varieert, waarbij de richting haaks op de weg overheerst.

Hoofdvorm

De afzonderlijke gebouwen kennen overwegend een hoofdvorm van één of twee bouwlagen met kap, een enkelvoudige massaopbouw en een relatieve omvang van klein tot middelgroot. Incidenteel komen grotere bouwvolumes voor (voormalige boerderijen). Over het algemeen komen met name zadeldaken en in mindere mate schilddaken en mansardekappen voor. De vormbehandeling is daarmee kantig. Aanwezige aan- en uitbouwen zijn ondergeschikt aan de hoofdmassa.

Lintbebouwing in Burdaard en in Marrum

Aanzichten

Gebouwen in het lint zijn op de weg georiënteerd en kennen over het algemeen een evenwichtige geleding. De compositie is overwegend traditioneel.

Opmaak

Gebouwen zijn opgetrokken uit baksteen en voorzien van (gebakken) pannen op de daken. Omlijstingen van gevelopeningen en dakgoten zijn doorgaans van hout, incidenteel ook van kunststof. De kleurtoon van het metselwerk is midden tot donker, waarbij aardkleuren voor de steen overheersen. Incidenteel komen gestuukte of geschilderde gevels voor.

De daken variëren in kleur tussen rood en zwart. De detaillering is meestal sober. In sommige gevallen beschikken de woningen over kenmerkende details, zoals gootlijsten en siermetselwerk.

Waardering

De genoemde bijzonderheden worden algemeen als zeer positief gewaardeerd. Het gaat grotendeels om historische bebouwing gesitueerd aan de belangrijkste wegen van het dorp. De individuele karakteristieken van de panden zijn van groot belang. Het betreft hier met name de gevelindelingen, de hoofdvorm, de kapvorm en de diverse detailleringen.

Bij de bebouwing in Westernijtsjerk, Tergreft en Farebuorren speelt met name de schaal en de relatie met het landschap c.q. water een belangrijke rol.

Beeldkwaliteitsklasse **B**

Aan de lintbebouwing langs de belangrijke uitvalswegen in *Marrum, Blije, Ferwert en Hallum* wordt overwegend een meer dan gemiddelde beeldkwaliteit toegekend. Dit geldt ook plaatselijk voor het gebied rondom de *kerk van Westernijtsjerk* en het hoofdgebouw van *De Eendracht in Burdaard*. Als algemene beleidsintentie geldt dat het bestaande ruimtelijke beeld bij verdere ontwikkeling dient te worden gehandhaafd. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel in kolom 'B' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

Beeldkwaliteitsklasse **C**

Aan de overige lintbebouwing in Hallum, Burdaard, Wanswert, Reitsum, Ginnum, Jislum, Tergreft, Farebuorren en een deel van het lint in Westernijtsjerk wordt een gemiddelde beeldkwaliteit toegekend. Als algemene beleidsintentie geldt dat het bestaande ruimtelijke beeld bij verdere ontwikkeling dient te worden gerespecteerd. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel in kolom 'B' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

DEELGEBIED 8: BUITENGEBIED

Gebiedsbeschrijving

Tot het buitengebied van Ferwerderadiel wordt ook De Ryp en Bartelehiem gerekend.

Ruimte

Bij het buitengebied van Ferwerderadiel wordt onderscheid gemaakt in verschillende landschapstypen: knipkleigebied, oud kweldergebied en jong kweldergebied. Elk gebied beschikt over eigen landschappelijke kenmerken, waarbij de verschillen met name tot uiting komen in de ontstaanswijze, de verkaveling, de mate van openheid, en het gebruik.

Karakteristiek voor het terpengebied (knipkleigebied en het oude kweldergebied) is het open landschap waarin volwaardige terpdorpen, kleinere terpnederzettingen en huisterpen zijn ontstaan.

Het beeld in het overige buitengebied (jonge kweldergebied) wordt in z'n algemeenheid gekenmerkt door een grotendeels open landschap waarin verspreid, maar plaatselijk ook clustergewijs boerderijen en/of (arbeiders)woningen voorkomen.

Plaatsing

Het bebouwingsbeeld van de terpnederzettingen is compact en kleinschalig te noemen, vanwege de situering van de bebouwing op de terp. Dit betekent dat de onderlinge positie van de individuele gebouwen overwegend wisselend is en de afstand tussen de panden relatief klein is.

Voor de bebouwing in het overige buitengebied geldt dat de bebouwing individueel aan de doorgaande (water)wegen is gesitueerd. De onderlinge afstand tussen de gebouwen is relatief groot, maar varieert.

*Agrarische
bebouwing in het
buitengebied.*

Plaatselijk komen kleine clusters voor waarbij de bebouwing dicht op elkaar is gesitueerd. De hoofdgebouwen zijn wisselend met de voor- of met de achtergevel op de weg georiënteerd.

Hoofdvorm

In het algemeen bestaat de hoofdvorm van de agrarische bedrijfsbebouwing uit een woon- en een bedrijfsgedeelte, waarbij er sprake is van 1 bouwlaag met een kap. Bij het kop-hals-romp type is het woongedeelte apart voor de schuur geplaatst. In het geval van een stelp zijn woon- en bedrijfsgedeelte onder één kap samengevoegd. De hoofdvorm van de boerderijen heeft een kantig karakter. De agrarische bijgebouwen staan meestal los van het hoofdgebouw en vormen samen met het hoofdgebouw, erfbeplanting en erfafscheiding een samenhangend geheel.

De woonhuizen zijn meestal vrijstaand en hebben een eenvoudige, kantige hoofdvorm bestaande uit 1 bouwlaag met een zadeldak of schilddak. De afzonderlijke woningen kennen een kleine tot middelgrote omvang. In enkele gevallen komen afwijkende, moderne kapvormen voor. Bijgebouwen zijn ondergeschikt aan het hoofdgebouw en kennen een eenvoudige vorm.

Aanzichten

Het hoofdaccent van de gevelindeling is merendeels verticaal. De vorm van de open en gesloten vlakken, de maatvoeringen en de verhoudingen zijn doorgaans traditioneel.

Opmaak

In het algemeen hebben de boerderijen en woonhuizen een steenachtig karakter. De kappen zijn doorgaans met gebakken dakpannen bedekt. Ook komt het voor dat de schuurgedeelten van boerderijen met riet zijn bedekt.

De detaillering van de boerderijen is in het algemeen traditioneel.

De uilenborden vormen op boerderijen een karakteristiek detail. De woonbebouwing is eenvoudig gedetailleerd.

Waardering

Het karakteristieke bebouwingsbeeld in de verschillende landchapstypen wordt positief gewaardeerd.

Beleidsintentie

In de eerste plaats is het welstandsbeleid er op gericht om de relatie tussen de bebouwing en het landschap te behouden, met als doel de verschillen in bebouwingskenmerken per landchapstype te handhaven.

Ten tweede is het welstandsbeleid afgestemd op de ontwikkelingen in de agrarische sector. In de lijn van landelijke ontwikkelingen in de agrarische sector wordt ook in Ferwerderadiel verwacht dat het aantal agrarische bedrijven in de toekomst verder zal afnemen en dat de woonfunctie als gevolg van functieverandering in het buitengebied waarschijnlijk zal toenemen. Tevens wordt rekening gehouden met toekomstige schaalvergroting van agrarische bedrijven. Met het oog op bovengenoemde ontwikkelingen is het algemene welstandsbeleid voor het buitengebied gericht op het zoveel mogelijk handhaven van het karakteristieke bebouwingsbeeld.

In het geval van verbouwing, wijziging of uitbreiding van boerderijen, zullen de bestaande bebouwingskarakteristieken van het betreffende pand worden gerespecteerd.

Bij verbouwing, wijziging of uitbreiding van een bestaand woonhuis zal aangesloten worden bij de hoofdvorm, het aanzicht en de opmaak van het betreffende hoofdgebouw.

Het bestemmingsplan voor het buitengebied geeft in principe geen ruimte voor nieuwe woonhuizen die geen functionele binding met het buitengebied hebben.

Wel kan het voorkomen dat bestaande woonhuizen worden afgebroken en dat hiervoor in de plaats een nieuw woonhuis wordt gebouwd.

In het uitzonderlijke geval van de bouw van een nieuw woonhuis, geldt dat aangesloten dient te worden op het bestaande bebouwings- en omgevingsbeeld van het buitengebied.

Beeldkwaliteitsklasse **D**

Aan het buitengebied wordt het predikaat minder dan gemiddelde kwaliteit toegekend. Met name de hoofdvorm en de kleurtoon krijgen bij de beoordeling de meeste aandacht. Bij verbouw, wijziging of nieuwbouw van een pand wordt het betreffende bouwplan op basis van de in de tabel in kolom 'D' aangegeven deelaspecten beoordeeld.

5. ALGEMENE BEOORDELINGSPRINCIPES

5. 1. ALGEMENE BEOORDELINGSPRINCIPES

Bij algemene principes gaat het om een aantal vakkundige beoordelingsaspecten, die gezamenlijk het algemene denkkader vormen bij de beoordeling van bouwplannen. De algemene principes liggen aldus ten grondslag aan elke planbeoordeling. Aldus gelden de principes ook in het geval een bouwplan niet binnen de gebiedsgerichte criteria past, maar volgens de welstandscommissie vanwege de uitzonderlijke kwaliteit wel als positief wordt beoordeeld. Aan de hand van de algemene principes kan de bijzondere schoonheid van het plan overtuigend worden aangetoond. Een toelichting op de algemene principes volgt hierna³⁾.

Relatie tussen vorm, gebruik en constructie

Een bouwwerk wordt primair gemaakt om te worden gebruikt. Hoewel het welstandstoezicht is gericht op de uiterlijke verschijningsvorm, kan de vorm van het bouwwerk niet los worden gezien van de eisen vanuit het gebruik en de techniek. Gebruik en constructie staan aan de wieg van iedere vorm. Daarmee is nog niet gezegd dat de vorm altijd ondergeschikt is aan het gebruik of de constructie. De verschijningsvorm is méér dan een rechtstreekse optelsom van gebruik en constructie. Er zijn daarnaast andere factoren die hun invloed kunnen hebben zoals de omgeving en de betekenis van de vorm in de sociaal-culturele context. Maar als de vorm in tegenspraak is met het gebruik en de constructie, dan verliest zij daarmee aan begrijpelijkheid en integriteit.

Relatie tussen bouwwerk en omgeving

Van een bouwwerk dat voldoet aan redelijke eisen van welstand

mag worden verwacht dat het een positieve bijdrage levert aan de kwaliteit van de openbare (stedelijke of landschappelijke) ruimte. Daarbij worden hogere eisen gesteld naarmate de openbare betekenis van het bouwwerk of van de omgeving groter is. Het bestaansrecht van een gebouw ligt niet in het eigen functioneren alleen, maar ook in de betekenis die het gebouw heeft in zijn stedelijk of landschappelijke omgeving. Ook van een gebouw dat contrasteert met zijn omgeving mag worden verwacht dat het zorgvuldig is ontworpen en de omgeving niet ontkent.

Waar het om gaat is dat het gebouw een positieve bijdrage levert aan de kwaliteit van de omgeving en de te verwachten ontwikkeling daarvan.

Over de wijze waarop dat bij voorkeur zou moeten gebeuren, verschaft het gebiedsgerichte beoordelingskader duidelijkheid.

Betekenenissen van vormen in de sociaal-culturele context

Voor vormgeving gelden in iedere cultuur bepaalde regels. Die regels zijn geen wetten en moeten ter discussie kunnen staan. Maar als ze onjuist of ongeïnspireerd worden gebruikt, wordt de vorm verwarrend of saai. Precies zo wordt een bouwwerk verwarrend of saai als de regels van de architectonische vormgeving niet bewust worden gehanteerd. In iedere bouwstijl wordt gebruik gemaakt van verwijzingen naar wat eerder of elders reeds aanwezig was of naar wat in de toekomst wordt verwacht.

De kracht of de kwaliteit van een bouwwerk ligt vooral in de wijze waarop die verwijzingen worden verwerkt en geïnterpreteerd binnen het kader van de actuele culturele ontwikkelingen, zodat concepten en vormen ontstaan die bruikbaar zijn in de bestaande maatschappelijke realiteit.

Bij restauraties is sprake van herstel van elementen uit het verleden, maar bij nieuw- of verbouw in een bestaande (monumentale) omgeving betekent dit dat duidelijk moet zijn wat authentiek is, en wat nieuw is toegevoegd.

³⁾ De algemene principes zijn gebaseerd op de teksten uit de notitie "Architectonische kwaliteit" van prof. Ir. Tj. Dijkstra.

Een ontwerp kan worden geïnspireerd door een bepaalde tijdsperiode, maar dat is iets anders dan het imiteren van stijlen, vormen en detailleringen uit het verleden.

Betekeningen uit het verleden zijn van groot belang om een omgeving te “begrijpen” als beeld van de tijd waarin zij is ontstaan, als verhaal van de geschiedenis, als representant van een stijl.

Daarom is het zo belangrijk om ook bij nieuwe bouwplannen zorgvuldig met stijlvormen om te gaan, zij vormen immers de geschiedenis van de toekomst.

Evenwicht tussen helderheid en complexiteit

Een belangrijke eis die aan een ontwerp voor een gebouw mag worden gesteld is dat er structuur wordt aangebracht in het beeld. Een heldere structuur (door middel van symmetrie, ritme, herkenbare maatreeksen en materialen) biedt houvast voor de waarneming en is bepalend voor het beeld dat men vasthoudt van een gebouw.

Het streven naar helderheid mag echter niet ontaarden in simpelheid. Een bouwwerk moet de waarnemer blijven prikkelen en intrigeren en zijn geheimen niet direct prijsgeven. Er mag best een beheerst beroep op de creativiteit van de voorbijganger worden gedaan. Van oudsher worden daarom helderheid en complexiteit ingebracht bij het ontwerpen van bouwwerken. Complexiteit in de architectonische compositie ontstaat vanuit de stedenbouwkundige eisen en het programma van eisen voor het bouwwerk. Bij een gebouwde omgeving met een hoge belevingswaarde zijn helderheid en complexiteit tegelijk aanwezig in een evenwichtige en spanningsvolle relatie.

Schaal en maatverhoudingen

De waarnemer ervaart bewust of onbewust de maatverhoudingen van een bouwwerk, maar wáárom de maatverhoudingen van een bepaalde ruimte aangenamer, evenwichtiger of spannender zijn dan die van een andere, valt nauwelijks vast te stellen. Duidelijk is dat

de kracht van een compositie groter is naarmate de maatverhoudingen een sterke samenhang en hiërarchie vertonen. Mits bewust toegepast, kunnen ook spanning en contrast daarin hun werking hebben.

De afmetingen en verhoudingen van gevelelementen vormen tezamen de compositie van het gevelvlak. Hellende daken vormen een belangrijk element in de totale compositie. Als toegevoegde elementen (zoals een dakkapel, een aanbouw of een zonnecollector) te dominant zijn ten opzichte van de hoofdmassa en/of vlakverdeling, verstoren zij het beeld niet alleen van het object zelf, maar ook van de omgeving waarin het is geplaatst.

Materiaal, textuur, kleur en licht

Door middel van materialen, kleuren en lichttoetreding krijgt een bouwwerk uiteindelijk zijn zichtbare en voelbare kracht.

De keuze van materialen en kleuren is tegenwoordig niet meer beperkt tot wat lokaal aan materiaal en ambachtelijke kennis voorhanden is. Die keuzevrijheid maakt de keuze moeilijker en het risico van een onsamenhangend beeld groot. Als materialen en kleuren teveel los staan van het ontwerp en daarin geen ondersteunende functie hebben, maar slechts worden gekozen op grond van decoratieve werking, wordt de betekenis ervan toevallig en kan het afbreuk doen aan de kracht van het bouwwerk. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer het gebruik van materialen en kleuren een juiste interpretatie van de aard en de ontstaansperiode van het bouwwerk in de weg staat.